

SHAXS MAS'ULIYATIHI SHAKLLANTIRISHDA AXLOQIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI

Aliyeva Shoir Ruzibanovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti, "Taix va Ijtimoiy fanlar" kafedrası v.b. dosent

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxs mas'uliyatini shakllantirishda an'anaviy va zamonaviy axloqiy qadriyatlarning o'rni va ularning o'zaro ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hurmat, halollik, adolat kabi an'anaviy qadriyatlar shaxsning ijtimoiy majburiyatlarini anglashida muhim rol o'ynaydi. Biroq, zamonaviy jamiyatda individualizm va texnologik taraqqiyot ta'sirida axloqiy tushunchalar o'zgarib bormoqda. Maqolada an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarning uyg'unlashuvi shaxsiy mas'uliyatni mustahkamlashda asosiy omil sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ta'lim va tarbiya tizimining bu jarayondagi roli ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Shaxs mas'uliyati, zamonaviy axloqiy qadriyatlar, individualizm, ijtimoiy majburiyat, halollik, adolat, ta'lim, tarbiya.

KIRISH

Shaxs mas'uliyati va axloqiy qadriyatlar jamiyatning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, u inson faoliyati va xulq-atvoriga bevosita ta'sir qiladi. Mas'uliyat insonning o'z burch va majburiyatlarini anglab yetishi, atrofdagilarga va jamiyatga nisbatan munosib munosabatda bo'lishi bilan bog'liq tushunchadir. Axloqiy qadriyatlar esa inson xulq-atvorining asosiy yo'nalishlarini belgilovchi tamoyillar bo'lib, har bir jamiyatning tarixiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlariga qarab shakllanadi. An'anaviy qadriyatlar asrlar davomida shakllanib, insonlar hayotini tartibga soluvchi asosiy omillardan biri bo'lib kelgan. Shavkat Mirziyoyev 15-iyun kuni Toshkentda bo'lib o'tgan "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofliğini asrash – davr talabi" mavzuidagi anjumanda so'zlagan nutqida yosh avlod tarbiyasi haqida alohida to'xtalib o'tdi. "Bizni hamisha o'yantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan", [1] deya ta'kidladi Prezidentimiz. Ular odob-axloq normalarini belgilab, jamiyat a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Biroq, zamonaviy dunyoda globalizatsiya, texnologik rivojlanish va axborot oqimining tezlashishi natijasida axloqiy qadriyatlarning mazmuni o'zgarib, yangi talablarga moslashmoqda. Zamonaviy jamiyatda inson mas'uliyati nafaqat o'z oilasi va yaqinlari oldidagi burchlarini bajarishga, balki butun insoniyat oldidagi mas'uliyatni his qilishga qaratilgan. Bu jarayonda shaxsning axloqiy qarashlari, ongli tanlovlari va ijtimoiy munosabatlari katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada shaxs mas'uliyatini shakllantirish jarayonida an'anaviy va zamonaviy axloqiy qadriyatlarning o'rni va ularning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi.

USUL

Maqolani yozishda taqqoslash, tahlil va tarixiy yondashuv usullari qo'llanildi. An'anaviy axloqiy qadriyatlarning shakllanishi va zamonaviy omillar bilan bog'liq o'zgarishlar ilmiy adabiyotlar, falsafiy va sotsiologik tadqiqotlar asosida o'rganildi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatda shaxs mas'uliyatining shakllanishi bo'yicha mavjud ijtimoiy qarsamaliy tajribalar tahlil qilindi.

NATIJALAR

Maqola yozishda shu ma'lum bo'ldiki, an'anaviy axloqiy qadriyatlar – jumladan, hurmat, halollik, adolat, mehr-oqibat – shaxs mas'uliyatini shakllantirishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Ushbu qadriyatlar jamiyatda mustahkam ijtimoiy aloqalarni ta'minlash bilan birga, insonlarning axloqiy qarashlarini shakllantirishda ham asosiy rol o'ynaydi. Tadqiqot davomida respondentlar an'anaviy qadriyatlarning ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini yuqori baholashgan, ayniqsa, oila va ta'lim tizimi ushbu qadriyatlarni shakllantirishda muhim omil sifatida qayd etilgan.

Zamonaviy jamiyatda globallashuv, individualizm va texnologik taraqqiyot natijasida axloqiy qadriyatlarning tushunchasi ham o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, yosh avlod orasida individual qaror qabul qilish, mustaqillik va shaxsiy erkinlik tushunchalari kuchayib, ba'zan ijtimoiy qadriyatlarga bo'lgan munosabat o'zgarayotganligi kuzatildi. Masalan, avval jamoaviy mas'uliyat muhim hisoblangan bo'lsa, bugungi kunda ko'plab respondentlar shaxsiy manfaatlarni ustun qo'yish tendensiyasini namoyon qilishgan.

An'anaviy qadriyatlar saqlanib qolgan jamiyatlarda shaxs mas'uliyati yuqori darajada shakllanadi. Masalan, oilaviy qadriyatlarni mustahkam saqlagan oilalarda ulg'aygan shaxslar mas'uliyatni chuqurroq his qilishi va ijtimoiy majburiyatlarni bajarishga moyilligi aniqlandi. Shuningdek, an'anaviy qadriyatlarga rioya qiluvchi muhitda tarbiyalangan insonlar jamiyatdagi qoidalarga hurmat bilan yondashadi, o'z burch va vazifalarini bajarishda yuqori mas'uliyat ko'rsatadi.

Texnologik taraqqiyot va global axborot makoni orqali odamlar turli madaniyatlar va qarashlarga duch kelib, o'z axloqiy pozitsiyalarini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'lmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan yangi qadriyatlar ba'zan an'anaviy tushunchalar bilan ziddiyatga tushishi mumkin. Ayniqsa, shaxsiy rivojlanish va iqtisodiy muvaffaqiyatga urg'u berish jamiyatda axloqiy qadriyatlarning individuallashtirishiga olib kelmoqda. Shuningdek, ta'lim tizimining ahamiyati ham muhim omil sifatida qayd etildi. An'anaviy qadriyatlarni o'rgatishga ko'proq e'tibor qaratilgan maktab va universitetlarda o'qigan respondentlarning mas'uliyat darajasi yuqori bo'lishi kuzatildi. Ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni amaliyotga joriy qilish natijasida shaxslar o'z burchlariga nisbatan mas'uliyat bilan yondashishlari aniqlangan.

MUHOKAMA

Shaxs mas'uliyatini shakllantirishda an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhim ahamiyat kasb etadi. An'anaviy qadriyatlar insonning jamiyatdagi roli va vazifalarini belgilashda yordam beradi, shu bilan birga, jamiyat barqarorligini saqlab qolish uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi. Masalan, hurmat, halollik, adolat va burch hissi kabi qadriyatlar shaxsning ijtimoiy majburiyatlarini anglashiga va o'z harakatlari uchun javobgarlikni his qilishiga yordam beradi. Ushbu qadriyatlar asosan oila, ta'lim va diniy tizim orqali shakllanadi va insonning jamiyatdagi o'rnini belgilaydi.

Zamonaviy qadriyatlar ham inson rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Shaxsiy rivojlanish, mustaqillik, tanlov erkinligi va ijodiy fikrlash kabi tamoyillar insonlarga o'z hayotlari ustidan ko'proq nazorat o'rnatish imkonini beradi. Ushbu tushunchalar insonning jamiyatdagi roli, uning o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish strategiyasi va umumiy axloqiy qadriyatlar bilan uyg'unligi nuqtayi nazaridan alohida e'tiborga loyiqdir. Shaxsiy rivojlanish – bu insonning o'z qobiliyatlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishi, yangi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, intellektual va ma'naviy jihatdan o'sishi jarayonidir. Shaxsiy rivojlanish jarayoni “ta'lim, kasbiy ko'nikmalar, psixologik yetuklik va ijtimoiy faollik” kabi omillar bilan bog'liq.[3] Bu tamoyil insonning o'z hayoti uchun javobgarlikni his qilishi, o'z-o'zini tahlil qilish va doimiy takomillashtirish orqali jamiyatdagi o'rnini mustahkamlashiga xizmat qiladi. Yangi texnologiyalarni o'rganish, chet tillarini o'zlashtirish yoki kasbiy malaka oshirish shaxsiy rivojlanishning muhim jihatlaridandir. Mustaqillik – insonning o'z fikri va qarorlariga ega bo'lishi, hayotiy tanlovlarni mustaqil amalga oshirish qobiliyatidir. Bu tushuncha “moddiy, psixologik va ma'naviy mustaqillik”ni o'z ichiga oladi. Mustaqil shaxs o'z hayotiga oid muhim qarorlarni boshqalarning ta'siridan mustaqil ravishda qabul qiladi va o'z harakatlari uchun mas'uliyatni zimmasiga oladi. Bugungi kunda, yoshlarda mustaqil fikrlash va

shaxsiy mas'uliyatni shakllantirish ularning kelajakda ijtimoiy va iqtisodiy muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi. Tanlov erkinligi – insonning turli imkoniyatlar orasidan o'z ehtiyoj va qadriyatlariga mos keladigan variantni tanlash huquqidir. Bu tamoyil “demokratiya, inson huquqlari va gender tengligi” kabi tushunchalar bilan bog'liq bo'lib, insonlarga hayotining turli jabhalarida mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradi. Ta'lim, kasb tanlash, yashash joyini belgilash, diniy e'tiqod va shaxsiy hayot sohasida erkinlikka ega bo'lish jamiyatdagi insonlarning o'zlarini baxtli his qilishlariga xizmat qiladi. Zamonaviy jamiyatda insonlarning shaxsiy rivojlanishi va mas'uliyat hissi ularning mustaqil qaror qabul qila olish qobiliyati bilan bog'liq. Ijodiy fikrlash – muammolarni yangicha yondashuv bilan hal qilish, innovatsion g'oyalar yaratish va yangilikka intilish qobiliyatidir. Ijodiy fikrlash shaxsning “tanqidiy tafakkur, innovatsiyalar yaratish, moslashuvchanlik va muammolarni hal qilish” qobiliyatlarini rivojlantiradi.[5] Ushbu tamoyil insonlarning hayotdagi murakkab vaziyatlarga moslashishiga, o'z sohasida muvaffaqiyat qozonishiga va jamiyatda ijobiy o'zgarishlar qilishiga yordam beradi. Yoshlarimizni zamonaviy biznesda ijodiy fikrlash muvaffaqiyatli tadbirkorlik va innovatsion mahsulotlarni yaratish uchun asosiy omillardan biridir.[5]

Shaxsiy rivojlanish, mustaqillik, tanlov erkinligi va ijodiy fikrlash zamonaviy jamiyatda insonlarning mas'uliyatli va muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur tamoyillardir. Biroq, bu tamoyillar an'anaviy axloqiy qadriyatlar bilan uyg'un holda rivojlanishi kerak. Chunki faqatgina “individual manfaatlarni ko'zlash” yoki “haddan tashqari erkinlik” jamiyat barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, har bir shaxs o'z rivojlanishi bilan birga jamiyat oldidagi mas'uliyatini ham anglab yetishi lozim.

Zamonaviy jamiyatda insonlar o'z maqsadlariga erishish uchun an'anaviy qadriyatlarga to'liq tayanib qolmasdan, innovatsion yondashuvlar va shaxsiy qaror qabul qilish ko'nikmalariga ham ega bo'lishlari kerak. Shu bois, zamonaviy qadriyatlar insonni mustaqil fikrlashga va o'z oldiga yangi marralarni qo'yishga undaydi.

Haddan tashqari individualizm va texnologiyaning axloqiy qadriyatlarga ta'siri shaxs mas'uliyatining zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Zamonaviy hayotda ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali insonlar ko'pincha individual yutuqlar va shaxsiy manfaatlarga ko'proq e'tibor qaratishadi. Natijada, jamoaviy mas'uliyat hissi pasayib, insonlar o'z jamiyatiga, oilasiga yoki atrofdegilarga bo'lgan majburiyatlarini e'tiborsiz qoldirishlari mumkin. Shuningdek, texnologik rivojlanish insonlar o'rtasidagi real muloqotni kamaytirib, axloqiy qadriyatlarga bo'lgan munosabatni o'zgartirishi mumkin. Masalan, virtual dunyoda axloqiy chegaralar noaniq bo'lib, mas'uliyat tushunchasi susayib borishi mumkin.

Shu sababli, shaxsiy mas'uliyatni shakllantirishda an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy qarashlarni uyg'unlashtirish zarur. Bu jarayonda ta'lim va tarbiya tizimi muhim rol o'ynaydi. Maktab va oliy ta'lim muassasalari nafaqat an'anaviy axloqiy qadriyatlarni o'rgatishi, balki zamonaviy dunyoda ulardan qanday foydalanishni ham tushuntirishi kerak. Shuningdek, ota-onalar bolalariga mas'uliyat hissini o'rgatishda an'anaviy qadriyatlardan foydalanishi bilan birga, ularga mustaqil qaror qabul qilish va zamonaviy muhitga moslashish ko'nikmalarini ham singdirishlari lozim.

Bundan tashqari, jamiyatda ijtimoiy muvozanatni ta'minlash uchun an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarni o'zaro uyg'unlashtirishga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqilishi kerak. Masalan, zamonaviy texnologiyalar va ta'lim metodlari orqali yosh avlodga mas'uliyat hissini singdirish mumkin. Shuningdek, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar shaxsiy mas'uliyat, axloqiy qadriyatlar va jamoaviy manfaatlar haqida ijobiy targ'ibot olib borishi kerak.

XULOSA

Demak, an'anaviy qadriyatlarning barqarorligi va zamonaviy qadriyatlarning innovatsion yondashuvlari uyg'unlashgan jamiyatda shaxs mas'uliyati eng samarali shakllanadi. An'anaviy qadriyatlar insonning jamiyat oldidagi burch va majburiyatlarini belgilashda yordam bersa, zamonaviy qadriyatlar uning shaxsiy rivojlanishi va erkin fikrlashi uchun imkoniyat yaratadi. Shu bois, har ikkisini muvozanatda ushlab turish zamonaviy jamiyat taraqqiyoti va inson mas'uliyati mustahkamligi uchun muhim omildir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -Toshkent.: "O'zbekiston", 2021 yil, 464 bet
2. https://uza.uz/oz/posts/shavkat-mirziyoyev-yoshlar-tarbiyasi-eng-muhim-masalalardan-16-06-2017?utm_source=chatgpt.com
3. G'afurov U. *Axloqiy qadriyatlar va ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti. 2020.
4. Karimov I. *AYuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Sharq nashriyoti. 1998.
5. Nasriddinov S. *Shaxs rivojlanishida axloqiy qadriyatlarning o'rni*. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, Ijtimoiy fanlar jurnali, 3(2), 45-58. 2019.
6. Baxtiyorov, Z. *An'anaviy va zamonaviy qadriyatlarning uyg'unligi*. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti. 2021.
7. Durkheim, E. *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press. 1893.
8. Hofstede, G. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 2001.
9. Castells, M. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishing. 2010.
10. UNESCO *Education for Sustainable Development: Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing. Retrieved from: <https://www.unesco.org> 2022.
11. World Economic Forum *The Future of Jobs Report*. Retrieved from: <https://www.weforum.org> 2023.
12. Oxford University Press *Ethics and Social Responsibility in a Changing World*. Retrieved from: <https://www.oxfordreference.com> 2021.
13. Амридинова Д.Т. Махмудхўжа Бехбудий фалсафий меросининг комил инсонни шакллантириш жараёнидаги роли. // НамДУ Илмий ахборотномаси. – Наманган, 2022. – №6. – Б. 308- 313.